

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

ПОДАТКОВА СИСТЕМА ЯК МЕХАНІЗМ
ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ЗРОСТАННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В
УКРАЇНІ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав: студент II курсу, групи 672-2
денної форми навчання
спеціальність 072 «Фінанси, банківська
справа, страхування та фондовий ринок»
Панчук Дмитро Іванович _____

Керівник:
доцент кафедри фінансів і кредиту
Жаворонок Артур Віталійович _____

До захисту допущено на засіданні кафедри
протокол № ____ від _____ 2024 р.

Завідувач кафедри фінансів і кредиту
_____ проф. Нікіфоров П.О.

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Панчук Д.І. Податкова система як механізм економічного стимулювання зростання ефективності господарської діяльності в Україні. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2024. 58 с.

У кваліфікаційній роботі проведено дослідження суті впливу податкової системи на господарську діяльність. Узагальнено теоретичні засади функціонування податкової системи та її роль у підвищенні ефективності господарської діяльності. Досліджено вплив податкової системи на господарську діяльність в Україні за 2019 – 2023 роки. Окреслено напрями створення ефективної податкової системи України та бар'єри на шляху до економічного зростання.

Ключові слова: податки, податкова система, суб'єкти господарювання, ефективність податкової системи, стимулювання господарської діяльності.

ANNOTATION

Panchuk D.I. Tax system as a mechanism for economic stimulation of economic activity efficiency growth in Ukraine. – Manuscript. Qualification work for obtaining the second (master's) level of higher education in the specialty 072 "Finance, banking, insurance and stock market". Yuriy Fedkovych Cherniv National University, Chernivtsi, 2024. 58 p.

The qualification work conducted a study of the essence of the impact of the tax system on economic activity. The theoretical principles of the functioning of the tax system and its role in increasing the efficiency of economic activity were summarized. The impact of the tax system on economic activity in Ukraine for 2019-2023 was studied. The directions for creating an effective tax system of Ukraine and barriers to economic growth were outlined.

Keywords: taxes, tax system, business entities, efficiency of the tax system, stimulation of economic activity.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Д.І. Панчук

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	8
1.1. Загальні теорії податків, методи та функції податкової системи	8
1.2. Роль податкової системи в забезпеченні економічного зростання країни	12
1.3. Аналітичний інструментарій визначення впливу податкової системи на ефективність господарської діяльності	18
Висновки до розділу 1	21
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ НА ГОСПОДАРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ	23
2.1. Аналіз впливу податкової системи на детермінанти економічного розвитку України	23
2.2. Вплив податкової системи на розвиток підприємницької діяльності в Україні.....	31
2.3. Аналіз впливу податкової системи на ефективне використання державних ресурсів	38
Висновки до розділу 2	42
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА БАР'ЄРИ НА ШЛЯХУ ДО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ	44
3.1. Чинники податкової системи України, що сповільнюють економічне зростання.....	44
3.2. Удосконалення податкового стимулювання зростання ефективності господарської діяльності в Україні	47
Висновки до розділу 3	50
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55

ВСТУП

Важлива роль у економічній системі будь-якої країни належить державі, адже серед основних її функцій головною є регулювання економічних процесів суспільства у цілому та економічної діяльності суб'єктів господарювання зокрема. Від правильно обраної економічної політики залежить фінансова, бюджетно-податкова та валютна безпека держави.

На сучасному етапі розвитку національної економіки серед основних завдань, які постають перед державою, можна виділити наступні: стимулювання науково-технічного прогресу, вихід вітчизняного товаровиробника на світовий ринок високотехнологічної продукції; стимулювання підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності суб'єктів господарювання, сприяння інтеграції України у Європейське Співтовариство.

Таким чином, дослідження податкової системи як механізму економічного стимулювання є надзвичайно важливим для забезпечення сталого розвитку економіки України, підвищення ефективності господарської діяльності та адаптації до сучасних викликів.

Внесок зарубіжних і вітчизняних науковців у розвиток теорії та методології оподаткування відіграв ключову роль у формуванні теоретичних основ і практичних підходів до податкової філософії, яка сприяє економічному зростанню на різних історичних етапах. Такі фундаментальні принципи, критерії та концепції, як податкове стимулювання, були закладені у працях Дж. Кейнса [29], А. Лаффера [30], А. Сміта [36] та інших. Значний внесок у розвиток концептуальних засад податкової системи зробили й українські науковці, серед яких В.Г.Баранова [4], Е.М. Романюта А.І. [15], М.О. Слатвінська [19], С.В. Юшко [25] та інші.

Однак питання організації податкової системи та її механізмів залишаються актуальними й потребують подальших досліджень. Зокрема, важливо детально аналізувати економічні та соціальні ефекти, що виникають у процесі оподаткування, розробляти сучасні принципи з урахуванням змін ринкової кон'юнктури, а також активно використовувати інструменти моделювання для економічного регулювання через податкові механізми.

Мета дослідження полягає в розробці науково обґрунтованих підходів до вдосконалення податкової системи України як механізму економічного стимулювання, спрямованого на підвищення ефективності господарської діяльності, забезпечення економічного зростання та сталого розвитку.

Завдання дослідження:

1. Дослідити еволюцію концепцій і принципів оподаткування в контексті їх впливу на економічне стимулювання.

2. Дослідити сучасний стан податкової системи, виявити її сильні та слабкі сторони, а також проблеми, що стримують економічну активність.

3. Визначити економічні та соціальні ефекти, що виникають у процесі оподаткування, та оцінити їх вплив на ефективність бізнесу та інвестиційну привабливість.

4. Розробити концептуальні засади та наукові підходи до оптимізації податкової системи з урахуванням сучасних тенденцій ринку.

5. Запропонувати ефективні механізми економічного регулювання через податкові інструменти, спрямовані на стимулювання інновацій, підприємництва та інвестиційної діяльності.

Об'єктом дослідження є податкова система України як інструмент економічного регулювання та стимулювання господарської діяльності.

Предметом дослідження є механізми функціонування податкової системи, її вплив на економічне зростання, ефективність господарської діяльності, інвестиційну активність та соціально-економічний розвиток країни.

Методами дослідження є теоретичний аналіз (використовувався при дослідженні наукових праць і концепцій, присвячених податковій системі, з

метою визначення її теоретичних засад і принципів функціонування); емпіричний аналіз (для вивчення статистичних даних, що характеризують функціонування податкової системи України, зокрема показників податкових надходжень, економічного зростання та інвестиційної активності); системний підхід (для комплексного аналізу податкової системи як складової економічного механізму, враховуючи її взаємозв'язок з іншими елементами економічного середовища); графічний та табличний методи (для візуалізації даних для більш наочного представлення отриманих результатів та їх інтерпретації).

Наукова новизна дослідження полягає у розробці та обґрунтуванні нових підходів до вдосконалення податкової системи України як механізму економічного стимулювання, що сприяє підвищенню ефективності господарської діяльності та забезпечує стає економічне зростання.

Практичне значення дослідження полягає у розробці рекомендацій і підходів, які можуть бути використані для вдосконалення податкової системи України, спрямованої на стимулювання економічної активності, підвищення ефективності господарської діяльності та забезпечення сталого розвитку економіки.

Інформаційна база дослідження включає: Податковий кодекс України, закони та постанови, що регламентують податкову систему і фінансову політику; матеріали Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Державної податкової служби України, Національного банку України, які стосуються надходжень до бюджету, структури податкових платежів, показників економічного розвитку тощо; праці зарубіжних і вітчизняних учених з питань теорії та методології оподаткування, економічного стимулювання та розвитку податкових систем.

Структура роботи визначається логікою дослідження і включає такі основні елементи: вступ, розділ 1, в якому досліджено теоретичні засади функціонування податкової системи як механізму економічного стимулювання, розділ 2, в якому проведено аналіз податкової системи України та її впливу на

ефективність господарської діяльності, розділ 3, в якому окреслено напрями вдосконалення податкової системи України, висновки, список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Загальні теорії податків, методи та функції податкової системи

Податкова система – це сукупність податків, зборів і платежів, які встановлюються державою, а також принципів, методів і механізмів їх стягнення. Податкова система виконує ключову роль у функціонуванні держави, забезпечуючи її фінансову базу.

Загальні теорії податків досліджують природу, призначення, принципи й механізми оподаткування, формуючи базу для розуміння ролі податків у суспільстві. Основні теорії податків можна класифікувати за кількома ознаками.

Класичні теорії податків акцентують увагу на функціях податків як інструменту державного регулювання економіки. До таких теорій відносять:

1. Теорія витрат стверджує, що податки повинні збиратися пропорційно до потреб держави в грошових коштах для фінансування своїх витрат. Це означає, що податки мають відображати витрати на державні послуги та інфраструктуру. Представниками цієї школи були Ж.-Б. Сей розглядав податки як ціну за послуги, які держава надає своїм громадянам [37]; А. Сміт – хоча він більше відомий своїми принципами справедливості оподаткування, його роботи також містять ідеї, що податки мають бути співвіднесені з державними витратами [36].

2. Теорія здатності платити виходить із того, що податки мають збиратися пропорційно до здатності платника податків платити. Це пов'язано з принципом справедливості, коли багатші громадяни платять більше. Представниками цієї теорії були А.Вагнер обґрунтовував необхідність прогресивного оподаткування

на основі принципу платоспроможності [39]; Ф. Еджворт розвинув математичні моделі рівного розподілу податкового навантаження [21].

Нова класична теорія робить акцент на тому, що податки повинні забезпечувати ефективність економічного процесу, мінімізуючи негативні ефекти для ринку. У рамках цієї теорії основною метою є досягнення максимального економічного зростання через оптимальне оподаткування. Основоположниками цієї теорії були: А. Лаффер – відомий «кривою Лаффера», що показує залежність податкових ставок від доходів держави. Його ідеї лягли в основу концепції податкової оптимізації [30]; Р. Барро – досліджував довгостроковий вплив податків на економічне зростання [26].

Неокласична теорія податків основний акцент робить на розподілі податкових навантажень між різними групами населення та аналіз ефекту податків на споживання і заощадження. Згідно з цією теорією, податки не повинні значно спотворювати економічні рішення (наприклад, інвестиційні або споживчі), тому треба прагнути до мінімізації податкового тиску. Зокрема, А.Маршалл – засновник неокласичного підходу в економіці, його ідеї заклали основу для аналізу впливу податків на ринок [31]; А.Пігу розробив концепцію коригувальних податків (Pigovian taxes), які мінімізують зовнішні ефекти, як-от забруднення [34].

Ліберальна теорія акцентує увагу на тому, що податки повинні бути мінімальними і не повинні обмежувати приватну ініціативу. Ліберальні економісти вважають, що найбільший ефект досягається через зменшення державних витрат і податкового навантаження. Представниками теорії є: М. Фрідман, який виступав за мінімізацію податків і обмеження ролі держави в економіці [22]; Ф. Гаєк, підкреслював, що податки не повинні обмежувати особисту свободу та економічну ініціативу [28].

Згідно з марксистською теорією, податки є інструментом держави для перерозподілу доходів, які виникають через експлуатацію робітників. Відповідно до цієї теорії, податки повинні забезпечувати перерозподіл багатства і зменшення соціальної нерівності. Основоположником марксистської

теорії є К. Маркс, який стверджував, що податки використовуються як інструмент класової боротьби [12]; Ф. Енгельс у своїх роботах розглядав роль податків у капіталістичному суспільстві [7].

Теорія економічної ефективності підкреслює важливість того, щоб податки не створювали перешкод для економічної активності. Оптимальне оподаткування повинне забезпечувати баланс між збиранням податків і стимулюванням інвестицій, виробництва та споживання. Представник теорії суспільного вибору Д. Б'юкенен розробив ідеї про мінімізацію податкових втрат для економіки [27]. Р. Масгрейв аналізував ефективність оподаткування з точки зору суспільного добробуту [32].

Теорія справедливості зосереджена на тому, як податки можуть бути справедливими для всіх членів суспільства. Це може включати прогресивне оподаткування, де багатші платники сплачують більшу частку своїх доходів у податках, та урахування соціальних і економічних чинників. Д.С. Мілль вважав, що податкова система повинна бути побудована на принципах справедливості та рівності [33]; А. Сен вивчав вплив податків на соціальну справедливість і нерівність [38].

Теорія державного боргу стверджує, що податки повинні використовуватись для покриття дефіциту бюджету або зменшення державного боргу. Вона вважає важливим для стабільності держави мати збалансований бюджет і не накопичувати надмірний борг. Д. Рікардо – один із перших, хто аналізував зв'язок між податками, державним боргом і економічним зростанням [35]. Дж.М. Кейнс пропонував використовувати податки як інструмент для регулювання боргової політики та стимулювання економіки в умовах кризи [29].

Загальні теорії податків варіюються в залежності від економічних умов і політичних поглядів. Вони формують основи для розробки податкових політик і визначають, як повинні бути організовані податкові системи в різних країнах.

Методи податкової системи – це способи організації, розрахунку, стягнення та контролю за сплатою податків. Вони забезпечують ефективне

функціонування податкової системи, сприяючи досягненню її цілей: наповнення бюджету, регулювання економіки та забезпечення соціальної справедливості.

Методи податкової системи відображають способи мобілізації податкових надходжень і включають:

1. Методи обчислення податків за ставками (фіксованими або прогресивними) та використання податкових пільг, відрахувань і звільнень.

2. Методи стягнення податків є прямі (стягнення здійснюється безпосередньо з доходу або майна платника податків (наприклад, податок на прибуток, податок на нерухомість)) та непрямі (стягнення вбудовується у вартість товарів і послуг (наприклад, ПДВ, акцизи)).

3. Методи адміністрування податків включають контроль за правильністю розрахунку податків; систему автоматизації податкового обліку та звітності; стимулювання добровільного виконання податкових зобов'язань.

Методи забезпечують прозорість і передбачуваність податкових відносин, створюють умови для наповнення бюджету, стимулюють економічну діяльність та зменшують податкові ризики.

Функції податкової системи – це основні напрями її впливу на економіку та суспільство. Вони визначають мету й завдання податкової системи, а також її роль у державному управлінні.

Функції податкової системи включають:

1. Фіскальна функція спрямована на забезпечення фінансування державних витрат, таких як освіта, медицина, оборона, соціальні програми через мобілізацію коштів до бюджету.

2. Розподільча функція забезпечує перерозподіл національного доходу між різними верствами населення для досягнення соціальної рівноваги. Реалізується через прогресивне оподаткування, соціальні програми та дотації.

3. Регулююча функція використовується для впливу на економічні процеси, зокрема стимулювання чи обмеження певних видів діяльності.

Включає введення податкових пільг, зміну ставок, регулювання експорту чи імпорту.

4. Стимулююча функція заохочує розвиток пріоритетних секторів економіки, інновацій та підприємництва. Здійснюється через податкові пільги, зниження ставок або відстрочку сплати податків.

5. Контрольна функція забезпечує моніторинг фінансових потоків у державі та сприяє протидії ухиленню від сплати податків, виявляє випадки ухилення від сплати податків і фінансових порушень.

6. Соціальна функція сприяє зменшенню майнової нерівності, підтримує соціально незахищені верстви населення через реалізацію соціальних програм, які фінансуються з податків.

Кожна функція податкової системи доповнює іншу, утворюючи цілісну систему, яка: забезпечує державу ресурсами для виконання її функцій; сприяє економічному розвитку; захищає інтереси громадян та забезпечує соціальний баланс у суспільстві.

1.2. Роль податкової системи в забезпеченні економічного зростання країни

Роль податкової системи в забезпеченні економічного зростання країни можна показати через такі передатні механізми зв'язку податкових систем з економічним зростанням як: формування ВВП, фіскальне регулювання держави, підприємницьку діяльність, інвестиційну та інвестиційно-інноваційну діяльність, рівень тіньової економіки.

Податкова система є ключовим елементом економічної політики, який безпосередньо впливає на формування валового внутрішнього продукту (ВВП) країни. Вона регулює обсяги доходів, витрат і заощаджень у різних секторах економіки, що визначає рівень економічної активності та створення доданої вартості.

Податки забезпечують державу ресурсами для фінансування освіти, медицини, інфраструктури, оборони та інших сфер. Ефективне використання цих ресурсів сприяє створенню нових робочих місць, підвищенню продуктивності праці та загального рівня економічного зростання. Наприклад, інвестиції в інфраструктуру можуть стимулювати будівництво та суміжні галузі, збільшуючи внесок у ВВП.

Таким чином, податкова система впливає на формування ВВП через створення умов для економічної активності, стимулювання виробництва, споживання та інвестицій. Її раціональне адміністрування сприяє збалансованому економічному зростанню та стабільності.

Податкова система є основним інструментом фіскального регулювання держави, оскільки забезпечує формування доходів бюджету та впливає на економічну активність через перерозподіл ресурсів. Її вплив проявляється у таких напрямках:

1. Забезпечення фінансових ресурсів для бюджету – податкова система є основним джерелом наповнення державного бюджету. Через різні види податків (на доходи, прибуток, майно, споживання) держава отримує ресурси для фінансування своїх функцій, таких як забезпечення соціальних програм, охорона здоров'я, освіта, оборона та інфраструктура.

2. Регулювання економічної активності – податкові механізми дозволяють державі впливати на темпи економічного зростання, інвестиційну активність і споживання. Наприклад, зниження податків може стимулювати попит і виробництво, тоді як їх підвищення використовується для стримування інфляції або надмірного споживання.

3. Перерозподіл доходів, через прогресивну шкалу оподаткування або пільгові податкові ставки для певних груп населення держава виконує функцію соціального вирівнювання. Це дозволяє зменшити нерівність у розподілі доходів і забезпечити фінансування соціально важливих потреб.

4. Контроль за державним боргом і дефіцитом бюджету – податкова система є інструментом балансування бюджету. За рахунок ефективного

адміністрування податків держава може зменшити дефіцит бюджету та обмежити залежність від зовнішніх або внутрішніх запозичень.

5. Підтримка пріоритетних галузей економіки – держава використовує податкові стимули, такі як пільги, знижені ставки чи податкові канікули, для підтримки інновацій, експорту або стратегічно важливих секторів. Це сприяє розвитку економіки і підвищенню її конкурентоспроможності.

Таким чином, податкова система є фундаментом фіскального регулювання, впливаючи на бюджетну політику, економічну стабільність і розвиток країни. Її ефективність визначає здатність держави підтримувати фінансову рівновагу та забезпечувати суспільні потреби.

Податкова система має значний вплив на підприємницьку діяльність, визначаючи умови ведення бізнесу, обсяги інвестицій, рівень зайнятості та конкурентоспроможність підприємств. Її вплив може бути як стимулюючим, так і стримуючим, залежно від особливостей податкової політики.

1. Вплив на витрати підприємств. Податкове навантаження безпосередньо формує витрати підприємств. Високі ставки податків, такі як податок на прибуток або податок на додану вартість (ПДВ), знижують чистий прибуток бізнесу та обмежують можливості для інвестування, розвитку або підвищення заробітної плати працівникам.

2. Регулювання вибору форм підприємницької діяльності. Система оподаткування впливає на вибір організаційно-правової форми бізнесу. Наприклад, спрощена система оподаткування сприяє розвитку малого та середнього підприємництва, знижуючи адміністративні бар'єри та податкове навантаження.

3. Мотивація до легалізації бізнесу. Прозорість податкової системи та справедливе податкове навантаження сприяють зменшенню рівня тінізації економіки. Якщо система оподаткування є складною або обтяжливою, це може призводити до ухилення від сплати податків і зростання тіньового сектору.

4. Вплив на конкуренцію. Податкова система створює рівні або нерівні умови для різних категорій підприємств. Несправедливе податкове

адміністрування або неефективна боротьба з ухиленням від податків може створювати неконкурентні переваги для недобросовісних гравців.

5. Зміна поведінки підприємців. Податкова політика впливає на прийняття рішень у сфері ціноутворення, вибору ринків збуту та обсягу інвестицій. Наприклад, підвищення податків може змусити бізнес скорочувати витрати, зменшувати обсяги виробництва або навіть згорти діяльність.

Отже, податкова система є важливим фактором, що визначає ефективність підприємницької діяльності. Її збалансованість і прогнозованість сприяють розвитку бізнесу, залученню інвестицій та економічному зростанню. Натомість надмірне податкове навантаження або непрозорі правила адміністрування можуть стримувати підприємницьку активність і знижувати конкурентоспроможність національної економіки.

Податкова система є одним із ключових факторів, які впливають на інвестиційну та інвестиційно-інноваційну діяльність. Її структура, ставки, пільги та адміністрування визначають привабливість країни для внутрішніх і зовнішніх інвесторів, а також створюють умови для розвитку нових технологій і інноваційних проєктів. Основними напрямками дії передатного механізму податкової системи на інвестиційну та інвестиційно-інноваційну діяльність є:

1. Стимулювання інвестицій. Податкова система через зниження ставок на прибуток, податкові канікули та пільгове оподаткування може стимулювати бізнес до реінвестування коштів у розвиток виробництва, інфраструктури чи нових ринків. Наприклад, податкові пільги на капітальні витрати сприяють модернізації обладнання та технологій.

2. Формування сприятливого середовища для інновацій. Податкові стимули для досліджень і розробок, таких як знижені ставки або податкові кредити, сприяють збільшенню витрат на інноваційну діяльність. Це дозволяє підприємствам розробляти нові продукти, впроваджувати сучасні технології та підвищувати конкурентоспроможність на глобальному ринку.

3. Підтримка стартапів та малого бізнесу. Програми спрощеного оподаткування, звільнення від окремих податків у перші роки діяльності та

спеціальні умови для інноваційних стартапів сприяють залученню молодих компаній до інвестиційної діяльності. Це дозволяє розвивати нові галузі економіки та забезпечувати зайнятість.

4. Залучення іноземних інвестицій. Стабільна податкова політика з помірними ставками та передбачуваними правилами адміністрування є важливим фактором для міжнародних інвесторів. Спеціальні економічні зони або пільгове оподаткування для іноземного капіталу стимулюють притік інвестицій у стратегічні сектори економіки.

5. Перешкоди для інвестиційної діяльності. Надмірне податкове навантаження, складність податкового адміністрування та нестабільність законодавства можуть стримувати інвестиційну активність. Це створює ризики для підприємств і зменшує їхню готовність вкладати кошти в розвиток.

Отже, податкова система має вирішальний вплив на інвестиційну та інвестиційно-інноваційну діяльність, визначаючи економічну привабливість країни, рівень інноваційності підприємств та конкурентоспроможність економіки. Ефективна податкова політика стимулює довгострокові інвестиції, сприяє розвитку нових технологій і забезпечує стійке економічне зростання.

Податкова система є одним із ключових чинників, що впливають на рівень тіньової економіки. Її структура, розмір податкового навантаження, прозорість адміністрування та ефективність контролю визначають масштаби ухилення від сплати податків та розвиток нелегальної економічної діяльності. Основними напрямками дії передатного механізму податкової системи на рівень тіньової економіки є:

1. Високе податкове навантаження, завищені податкові ставки стимулюють підприємства і фізичних осіб ухилятися від сплати податків, оскільки значна частина доходів віддається державі. Це сприяє поширенню практик нелегального працевлаштування, заниження реального доходу та уникнення реєстрації бізнесу.

2. Складність і непрозорість податкової системи, заплутане податкове законодавство та часті зміни у ньому створюють труднощі для бізнесу та

громадян. У таких умовах суб'єкти господарювання часто обирають «обхідні» шляхи для зниження витрат на дотримання законодавства, що сприяє розширенню тіньового сектору.

3. Відсутність ефективних механізмів контролю за сплатою податків, корупція у фіскальних органах та низька автоматизація процесів сприяють ухиленню від оподаткування. Недовіра до податкової системи також знижує мотивацію бізнесу працювати легально.

4. Невідповідність між рівнем оподаткування та якістю державних послуг – якщо громадяни і бізнес не бачать результативності використання податкових коштів (наприклад, на інфраструктуру, освіту чи охорону здоров'я), це знижує їхню готовність сплачувати податки. У таких умовах тіньова економіка стає формою протесту або засобом виживання.

5. Податкові стимули для легалізації діяльності, спрощені системи оподаткування та пільги для малого бізнесу можуть сприяти зменшенню тіньової економіки, заохочуючи підприємців до офіційної реєстрації. Зниження ставок податків або спрощення процедур адміністрування зменшують економічну доцільність «тіньових» практик.

6. Ефективність податкового контролю, запровадження сучасних цифрових технологій, таких як електронні реєстри та автоматизовані перевірки, дозволяють зменшити ухилення від сплати податків. Підвищення відповідальності за податкові порушення також стимулює суб'єктів господарювання дотримуватися законодавства.

Таким чином, податкова система значно впливає на рівень тіньової економіки. Рациональне податкове навантаження, прозорість адміністрування та ефективний контроль сприяють зменшенню обсягів нелегальної діяльності. Натомість складна, обтяжлива або недовірила податкова політика посилює тенденцію до тінізації економіки.

Збалансована податкова система з помірним податковим навантаженням і прозорим адмініструванням сприяє розвитку підприємництва, залученню інвестицій, створенню робочих місць та підвищенню доходів населення.

Завдяки податковим стимулам держава може підтримувати інновації та стратегічні галузі, що забезпечує довгострокове економічне зростання.

Натомість надмірне податкове навантаження, складність адміністрування або нестабільність податкової політики можуть гальмувати економічний розвиток, сприяти зростанню тіньової економіки та знижувати конкурентоспроможність країни.

Таким чином, податкова система має бути інструментом підтримки стійкого економічного зростання через створення сприятливих умов для бізнесу, забезпечення справедливого розподілу податкового навантаження та ефективне використання державних ресурсів.

1.3. Аналітичний інструментарій визначення впливу податкової системи на ефективність господарської діяльності

Оскільки податкова система відіграє ключову роль у підвищенні ефективності економічної діяльності, важливо досліджувати її вплив на господарські процеси. Для цього доцільно використовувати підхід, який дозволить об'єктивно оцінити її реальний вплив, ідентифікувати проблеми та суперечності, що виникають у процесі функціонування системи. Такий аналіз стане основою для розробки напрямків подальшого реформування податкової системи, спрямованого на усунення недоліків та створення сприятливих умов для економічного зростання.

Для визначення необхідних коригувань податкової системи важливо здійснити комплексну та об'єктивну оцінку її стану. Такий аналіз має охоплювати всі аспекти функціонування системи, включаючи мобілізацію податкових надходжень до бюджету, ефективність контрольних заходів та регулюючий вплив на економіку. Методика оцінювання повинна враховувати здатність системи досягати поставлених цілей, забезпечувати ефективне адміністрування податків і підтримувати рівновагу між інтересами держави та учасників податкових відносин.

Для визначення ефективності податкової системи необхідно використовувати комплексний набір показників, які дозволяють оцінити динаміку змін у ключових сферах її функціонування. Позитивні тенденції у цих показниках свідчать про успішність поточної системи, тоді як стагнація або відсутність змін вказують на потребу в її реформуванні.

Отже, інструментарій визначення впливу податкової системи на ефективність господарської діяльності включає три напрями (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Інструментарій визначення впливу податкової системи на ефективність
господарської діяльності

Напрямок	Показники
Аналіз впливу податкової системи на детермінанти економічного зростання	1. Кількість зареєстрованих суб'єктів господарювання. 2. Обсяг податкових надходжень. 3. Структуру податкових доходів бюджетів. 4. Динаміка податкових надходжень. 5. Рівень збирання податків – відношення фактичних податкових надходжень до бюджету до прогнозних надходжень (у %). 6. Фіскальна ефективність податкової системи/податку – відношення обсягу податкових надходжень до витрат на їх податкове адміністрування. 7. Рівень податкової заборгованості за податками і зборами – відношення фактичних сум податкової заборгованості до податкових надходжень бюджету.
Аналіз впливу податкової системи на підприємницьку діяльність	1. Коефіцієнт охоплення платників податків податковими перевітками. 2. Коефіцієнт результативності податкових перевірок (обсяги донарахувань податкових платежів/загальні обсяги податкових надходжень). 3. Коефіцієнт пільгового оподаткування – співвідношення податкових витрат від пільгового оподаткування до обсягів податків, що надійшли, без урахування пільг. 4. Показник податкового навантаження – частка податків у ВВП. 5. Податкове навантаження на бізнес включає відношення загальних податкових платежів підприємств до їх валового доходу або прибутку. 6. Податкове навантаження на фізичних осіб визначається через суми податків, сплачених громадянами, віднесені до їхнього загального доходу.

	7. Ефективна податкова ставка з податку на прибуток – визначається шляхом співвідношення витрат зі сплати податку на прибуток підприємств на суму прибутку до оподаткування. 8. Ефективна податкова ставка на податку на доходи фізичних осіб – відношення витрат зі сплати податку на суму доходів населення. 9. Продуктивність ставок податків – відношення ефективної ставки податку до основного її розміру.
Аналіз впливу податкової системи на ефективне використання державних ресурсів	1. ВВП на душу населення. 2. Показники соціального розвитку: прожитковий мінімум, середня заробітна плата, рівень безробіття, рівень життя населення, обсяги споживання та заощадження тощо. 3. Коефіцієнт економічної ефективності податкової системи (річний абсолютний приріст національного доходу/річний абсолютний приріст податкових платежів). 4. Коефіцієнт еластичності податкової системи характеризує зміни приросту ВВП від приросту податкових надходжень, що свідчить про ефективність податкової системи. 5. Коефіцієнти соціальної ефективності (приріст середньої заробітної плати до приросту податкових платежів; соціальна ефективність вважається високою, якщо $E_{фс} \geq 1$, або низькою – якщо $0 < E_{фс} < 1$).

Оцінка ефективності фіскальної функції податкової системи охоплює аналіз ключових аспектів наповнення бюджету, таких як кількість зареєстрованих платників, обсяги податкових надходжень, їх структура та динаміка. Важливими є показники податкової забезпеченості на душу населення, рівня збору податків, фіскальної ефективності адміністрування та податкової заборгованості.

Оцінка регулюючої функції базується на показниках контролю, таких як ефективність перевірок, бюджетна значущість податкових пільг, рівень податкового навантаження за окремими податками (ПДВ, податок на прибуток, ПДФО) та продуктивність податкових ставок.

Аналіз впливу податкової системи на соціально-економічні процеси охоплює показники ВВП на душу населення, прибутковість економіки, динаміку капітальних інвестицій, соціальні показники (рівень життя,

зайнятість) і коефіцієнти, що характеризують економічну та соціальну ефективність податкової системи.

Отже, запропонований підхід охоплює основні аспекти впливу та функціонування податкової системи, забезпечує обґрунтованість вибору кожного показника та його складових, визначає важливість встановлення цільових значень для оцінки ефективності. Крім того, він включає інтегральні показники, що дозволяють здійснити комплексну оцінку виконання ключових функцій податкової системи, зокрема фіскальної та регулюючої (контрольної), і зробити загальні висновки про її ефективність.

Висновки до розділу 1

Податкова система – це сукупність податків, зборів та механізмів, які забезпечують фінансову основу держави. Її теоретична основа базується на принципах справедливості, ефективності, прозорості та стабільності. Методи податкової системи охоплюють способи обчислення, стягнення та адміністрування податків, які спрямовані на забезпечення виконання податкових зобов'язань платниками. Функції податкової системи визначають її вплив на економіку та суспільство: це фіскальна функція для наповнення бюджету, регулююча для впливу на економічну активність, соціальна для підтримки населення, а також розподільча, стимулююча й контрольна. Загалом податкова система є ключовим механізмом державного управління, спрямованим на забезпечення економічної стабільності та соціального добробуту.

Тобто методи податкової системи охоплюють процедури, інструменти та принципи, що застосовуються для визначення податкових зобов'язань платників; стягнення податкових надходжень до бюджету та моніторингу та забезпечення виконання податкового законодавства.

Податкова система є одним із ключових чинників, що впливають на темпи економічного зростання країни. Її ефективність визначає умови для

розвитку бізнесу, стимулювання інвестицій та споживання, а також фінансування державних витрат.

Інструментарій для оцінки впливу податкової системи на господарську діяльність є ключовим механізмом аналізу її ефективності та результативності. Він дає змогу об'єктивно оцінити, як податкова політика впливає на підприємства, економічні процеси та рівень розвитку країни.

Завдяки інструментарію можна: виявити сильні та слабкі сторони системи; оцінити фіскальну стабільність; проаналізувати вплив на бізнес-середовище; сприяти ухваленню обґрунтованих управлінських рішень; забезпечити збалансованість економіки.

Загалом, інструментарій є основою для моніторингу та оцінки функціонування податкової системи, що сприяє її адаптації до сучасних викликів і забезпеченню сталого економічного зростання.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ НА ГОСПОДАРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз впливу податкової системи на детермінанти економічного розвитку України

Кількість зареєстрованих суб'єктів господарювання – платників податків характеризує рівень розвитку підприємницького сектору в країні та масштаби податкової бази. Цей показник відображає активність бізнес-середовища, ступінь залучення господарських суб'єктів до офіційної економіки та рівень їх відповідності законодавчим вимогам щодо реєстрації. Він є важливим для оцінки потенційних податкових надходжень, а також для аналізу ефективності політики, спрямованої на підтримку малого, середнього та великого бізнесу (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка платників податків – підприємців за 2019 – 2023 роки, млн осіб

[42]

Платники	2019	2020	2021	2022	2023	Приріст 2023 року до 2019 (+,-)	Приріст 2023 року до 2019 (%)
Всього, з них:	3,29	3,64	3,22	3,59	3,40	+0,11	3,0
Фізичні особи	1,9	2,0	1,9	2,0	2,0	+0,1	5,3
Юридичні особи	1,4	1,5	1,3	1,6	1,4	0	0

Загальна кількість платників податків за цей період зросла з 3,29 млн у 2019 році до 3,40 млн у 2023 році. Приріст склав 0,11 млн осіб або 3,0% порівняно з 2019 роком. Ці дані свідчать про помірне зростання підприємницької активності в країні, незважаючи на зовнішні та внутрішні економічні виклики.

Кількість фізичних осіб зросла з 1,9 млн у 2019 році до 2,0 млн у 2023 році. Приріст становить 0,1 млн осіб, що відповідає 5,3% зростання. Це свідчить про стабільну участь фізичних осіб у підприємницькій діяльності та їхню активну участь у формуванні податкової бази.

Кількість юридичних осіб залишилася незмінною за цей період і становить 1,4 млн у 2023 році, що вказує на відсутність приросту (+0 млн осіб, 0%). Проте у 2020 та 2022 роках спостерігалось тимчасове збільшення кількості юридичних осіб до 1,5 млн та 1,6 млн відповідно. Це пов'язано з економічними змінами та політичними заходами, які тимчасово впливали на активність юридичних осіб.

Динаміка платників податків демонструє стабільний, але незначний приріст загальної кількості підприємців. Основний приріст забезпечили фізичні особи, тоді як кількість юридичних осіб не змінилася за п'ятирічний період. Це свідчить про певну стабільність у секторі підприємництва, але також вказує на потребу додаткових стимулів для розвитку бізнесу, зокрема серед юридичних осіб.

Аналіз обсягу податкових надходжень дозволяє визначити, наскільки ефективно бюджет забезпечується доходами для виконання своїх зобов'язань та фінансування соціальних, економічних і стратегічних програм (табл. 2.2).

Вивчення динаміки податкових надходжень дозволяє оцінити тенденції зростання або зниження доходів від оподаткування, що свідчить про ефективність заходів державної податкової політики, змін у законодавстві або економічного стану. За аналізований період (2019 – 2023 роки), мобілізація доходів до Зведеного бюджету України демонструє суттєвий приріст, зокрема за ключовими податками. Це свідчить про зміни в економічній активності,

ефективність адміністрування податків і вплив зовнішніх факторів, таких як війна, інфляція та економічні реформи.

Таблиця 2.2

Динаміка показників стану мобілізації податкових надходжень до
Зведеного бюджету України за 2019 – 2023 роки, млрд грн [43]

Платники	2019	2020	2021	2022	2023	Приріст 2023 року до 2019 (+,-)	Приріст 2023 року до 2019 (%)
Всього доходів	1289,9	1376,7	1662,2	2196,3	3104,3	1814,4	140,7
Податкові надходження	1070,3	1136,7	1453,8	1343,2	1638,1	567,8	53,1
Податок на прибуток підприємств	117,3	118,5	163,8	130,6	159,3	42,0	35,8
Податок та збір на доходи фізичних осіб	275,5	295,1	349,8	420,7	496,3	220,8	80,1
Рентна плата	52,0	57,1	89,3	94,1	66,3	14,3	27,5
ПДВ	378,7	400,6	536,5	467,0	580,8	202,1	53,4
Акцизний податок	137,1	153,8	180,3	106,4	189,7	52,6	38,4
Мито	30,1	30,5	38,2	25,6	40,6	10,5	34,9
Місцеві податки і збори	73,6	75,7	89,9	84,3	100,0	26,4	35,9
Екологічний податок	6,1	5,4	5,5	4,9	5,0	-1,1	-18,0

Податкові надходження зросли на 567,8 млрд грн (53,1%), що є основою для фінансування державних видатків. Це зростання свідчить про стабільність податкової системи навіть у кризових умовах, але темпи приросту податкових

надходжень відстають від загального зростання доходів, що вказує на залежність бюджету від неподаткових доходів або інфляційний ефект.

Збільшення податку на прибуток підприємств на 42,0 млрд грн (35,8%) демонструє зростання корпоративного сектору, попри негативний вплив кризи, але вказує на необхідність покращення бізнес-середовища для вищого внеску підприємств.

Найвищий приріст серед основних податків має податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) – 220,8 млрд грн (80,1%), що відображає підвищення заробітної плати (особливо, військовослужбовців), зростання зайнятості або зміни в адмініструванні ПДФО, що має позитивний вплив на споживчий попит і соціальне забезпечення.

Приріст рентної плати на 14,3 млрд грн (27,5%) свідчить про збільшення використання природних ресурсів, але відносно низькі темпи зростання можуть свідчити про втрати через кризові явища або неефективність адміністрування.

Зростання ПДВ на 202,1 млрд грн (53,4%) підтверджує розширення бази споживання та активізацію економіки, що позитивно впливає на доходи бюджету, але залежність від споживання робить цей податок вразливим до економічного спаду.

Збільшення акцизного податку на 52,6 млрд грн (38,4%) відображає як економічне зростання, так і впровадження заходів боротьби з тіньовим ринком.

Приріст місцевих податків та зборів на 26,4 млрд грн (35,9%) вказує на посилення фінансової автономії місцевих бюджетів, що сприяє децентралізації.

Скорочення екологічного податку на 1,1 млрд грн (-18,0%) свідчить про низький рівень екологічних надходжень, що може бути результатом недоліків у податковій політиці у цій сфері.

Зростання податкових надходжень сприяло фінансовій стабільності, забезпечило ресурсами для інфраструктурних та соціальних інвестицій, підтримало оборонні видатки. Однак низький приріст деяких податків (наприклад, ренти, екологічного податку) свідчить про недооцінені резерви. Загалом, стійке зростання податкових надходжень є важливим чинником

економічного розвитку, але залежність від окремих податкових джерел створює ризики для довгострокового зростання.

Дослідження структури податкових доходів допомагає оцінити внесок кожного виду податків (ПДВ, податок на прибуток, ПДФО тощо) у загальну дохідну частину бюджету, що є важливим для збалансованості податкової системи (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка структури податкових надходжень до Зведеного бюджету
України за 2019 – 2023 роки, млрд грн [43]

Платники	2019	Пито ма вага, %	2020	Пито ма вага, %	2021	Пито ма вага, %	2022	Пито ма вага, %	2023	Пито ма вага, %
Всього доходів	1289,9	100,0	1376,7	100,0	1662,2	100,0	2196,3	100,0	3104,3	100
Податкові надходження	1070,3	83,0	1136,7	82,6	1453,8	87,5	1343,2	61,2	1638,1	52,8
Податок на прибуток підприємств	117,3	11,0	118,5	10,4	163,8	11,3	130,6	9,7	159,3	9,7
ПДФО	275,5	25,7	295,1	26,0	349,8	24,1	420,7	31,3	496,3	30,3
Рентна плата	52	4,9	57,1	5,0	89,3	6,1	94,1	7,0	66,3	4,0
ПДВ	378,7	35,4	400,6	35,2	536,5	36,9	467	34,8	580,8	35,5
Акцизний податок	137,1	12,8	153,8	13,5	180,3	12,4	106,4	7,9	189,7	11,6
Мито	30,1	2,8	30,5	2,7	38,2	2,6	25,6	1,9	40,6	2,5
Місцеві податки і збори	73,6	6,9	75,7	6,7	89,9	6,2	84,3	6,3	100	6,1
Екологічний податок	6,1	0,6	5,4	0,5	5,5	0,4	4,9	0,4	5	0,3

Протягом аналізованого періоду структура податкових надходжень до бюджету України суттєво змінювалася. Загальний обсяг доходів Зведеного бюджету зріс з 1289,9 млрд грн у 2019 році до 3104,3 млрд грн у 2023 році, що демонструє значний приріст у 140,7%. Водночас питома вага податкових надходжень у загальній структурі доходів зменшилася з 83,0% у 2019 році до

52,8% у 2023 році, що свідчить про збільшення залежності бюджету від неподаткових доходів (наприклад, грантів та зовнішньої допомоги) та впливає на зниження частки кожного окремого податку у загальних доходах. Тому для визначенні реальної ролі податків у динаміці визначимо вагу окремого податку у співвідношенні до суми податкових надходжень.

Частка податку на прибуток підприємств у загальних податкових надходженнях залишається стабільною (9,7% у 2023 році). Незначне абсолютне зростання свідчить про повільне відновлення бізнес-сектору в умовах кризи та воєнних викликів.

Частка ПДФО в податкових надходженнях залишилася вагомою, але незначно у 2023 році скоротилася порівняно із 2022 роком. Висока частка свідчить про стабільне джерело наповнення бюджету завдяки оподаткуванню доходів громадян, що підтримує соціальні витрати держави.

Частка рентної плати скоротилася до 4,0%, що показує нерівномірне використання природних ресурсів та необхідність реформування рентної політики.

Питома вага ПДВ стабільно висока – 35,5% у 2023 році. Це ключове джерело бюджету, яке відображає стан економіки та рівень споживання. Збереження високої частки ПДВ свідчить про підтримання споживчого попиту, незважаючи на кризи.

Частка акцизного податку знизилася з 12,8% у 2019 році до 11,6% у 2023 році. Збільшення абсолютних обсягів відображає ефективність адміністрування акцизів, однак зменшення частки вказує на потребу посилення контролю.

Частка мита в структурі залишилася стабільно низькою (2,5%). Мито не є суттєвим джерелом надходжень і демонструє слабкий вплив на бюджет.

Частка місцевих податків і зборів знизилася до 6,1%, що демонструє повільні темпи децентралізації, що обмежує можливості місцевих органів влади у фінансуванні соціальних та інфраструктурних проєктів.

Екологічний податок скоротився на 1,1 млрд грн (-18,0%) до 5 млрд грн, із часткою лише 0,3% у 2023 році. Відображає слабкий контроль за

екологічними платежами, що може негативно впливати на стале економічне зростання.

Отже, висока частка ПДВ і ПДФО у структурі надходжень підтверджує збереження внутрішнього споживання та робочих місць. Зниження частки податкових надходжень у загальних доходах (з 83,0% у 2019 році до 52,8% у 2023 році) свідчить про зростання залежності бюджету від інших (зовнішніх) джерел, що може створювати довгострокові фінансові ризики. Низька частка екологічного податку та ренти свідчить про неефективне використання потенціалу ресурсів.

Зміна структури податкових надходжень потребує уваги до реформування системи оподаткування, посилення адміністрування податків і зменшення тіньової економіки. Для забезпечення сталого економічного зростання необхідно збільшити частку податків, які стимулюють розвиток внутрішнього виробництва та соціальних програм.

Досліджуючи вплив податкової системи на економічне зростання в Україні, представимо показники результативності її роботи (табл. 2.3).

У 2023 році рівень збирання податків зріс до 99,9%, що є майже повним виконанням прогностичних показників. Максимального значення (103,7%) досягнуто у 2021 році. У 2022 році спостерігалось тимчасове зниження до 84,3%, що пов'язано з початком повномасштабної війни, зниженням економічної активності та податкових надходжень. Зростання рівня збирання податків у 2023 році свідчить про покращення адміністрування податків та відновлення економічної активності після кризи 2022 року. Позитивний вплив цього показника на бюджет сприяє стабільному фінансуванню державних видатків.

У 2023 році рівень податкової заборгованості знизився до 8,5%, що на - 3,2 п.п. (-27,4%) менше порівняно з 2019 роком. Найнижчий рівень заборгованості зафіксовано у 2021 році (7,3%), проте у 2022 році він зріс до 10,9% через економічну дестабілізацію. Зниження рівня податкової заборгованості свідчить про покращення платіжної дисципліни суб'єктів

господарювання та посилення ефективності податкового адміністрування. Зменшення боргів зменшує тиск на державні фінанси та сприяє прогнозованості бюджетних надходжень.

Таблиця 2.3

Динаміка показників результативності роботи податкової системи за 2019
– 2023 роки [42]

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	Приріст 2023 року до 2019 (+,-)	Приріст 2023 року до 2019 (%)
Рівень збирання податків, %	96,2	101,9	103,7	84,3	99,9	3,7	3,8
Рівень податкової заборгованості, %	11,7	9,2	7,3	10,9	8,5	-3,2	-27,4
Фіскальна ефективність податкової системи	90,4	147,6	142,1	154,9	156,3	65,9	72,9

У 2019 році фіскальна ефективність становила 90,4, тобто на 1 грн витрат із податкового адміністрування припадало 90,4 грн податкових надходжень. У 2023 році показник зріс до 156,3 (+72,9%), що свідчить про значне зростання ефективності системи. Підвищення фіскальної ефективності демонструє, що податкова система стає більш економною у функціонуванні, а обсяги податкових надходжень зростають порівняно з витратами на їх адміністрування. Це сприяє економічному зростанню за рахунок раціонального використання ресурсів держави.

За аналізований період податкові надходження до Зведеного бюджету України зросли з 1070,3 млрд грн у 2019 році до 1638,1 млрд грн у 2023 році, що становить приріст на 567,8 млрд грн (+53,1%). Цей приріст свідчить про

збільшення економічної активності, покращення адміністрування податків, а також адаптацію податкової системи до нових викликів. Основними джерелами надходжень залишаються ПДВ (35,5% у 2023 році) та податок на доходи фізичних осіб (ПДФО, 30,3%). У 2023 році система змогла відновитися, що свідчить про гнучкість податкового адміністрування та пристосованість економіки до складних умов. Зростання податкових надходжень забезпечило стабільність бюджетного фінансування, особливо під час кризи, що дозволило підтримувати державні програми та соціальні видатки. Значний вплив на надходження мали тимчасові пільги та податкові спрощення, які, хоча й стимулювали економіку, зменшили обсяги доходів.

2.2. Вплив податкової системи на розвиток підприємницької діяльності в Україні

Податкова система є одним із ключових чинників, що визначає умови для функціонування підприємницької діяльності. Її структура, рівень фіскального навантаження та ефективність адміністрування суттєво впливають на підприємців, стимулюючи або, навпаки, стримуючи розвиток бізнесу.

Контрольна функція податкової системи відіграє ключову роль у забезпеченні надходжень до бюджету та дотриманні податкового законодавства. Для її оцінки важливо аналізувати показники, що характеризують результати контрольно-перевірочної роботи органів Державної податкової служби (ДПС) України (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка показників результативності контрольно-перевірочної роботи органів Державної податкової служби за 2019 – 2023 роки [42]

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	Приріст 2023 року до 2019 (+,-)	Приріст 2023 року до 2019 (%)
Планові перевірки	3744	1117	2563	434	566	-3178	-84,9

Позапланові перевірки	12827	19189	36284	6892	14736	1909	14,9
Фактичні перевірки	16373	16565	26096	21537	26316	9943	60,7
Сума донарахувань за актами перевірок, млн грн	1575,8	924,2	1530,3	19585,8	45940,9	44365,1	2815,4
Коефіцієнт охоплення платників податків перевірками	1	1,01	2,02	0,8	0,88	-0,12	-12,0
Коефіцієнт результативності перевірок обсяги донарахувань податкових платежів/загальні обсяги податкових надходжень	0,15	0,08	0,11	0,02	0,03	-0,12	-80,0

Аналіз динаміки показників контрольно-перевірочної роботи органів Державної податкової служби України за 2019 – 2023 роки та їх вплив на економічне зростання дозволяє зробити такі висновки:

1. Кількість планових перевірок значно скоротилася з 3744 у 2019 році до 566 у 2023 році, що відповідає зниженню на 84,9%. Це скорочення пов'язане з обмеженнями на проведення перевірок під час пандемії COVID-19 та запровадженням мораторію на перевірки в умовах воєнного стану. Зниження кількості планових перевірок допомогло зменшити адміністративний тиск на бізнес, проте сприяє збільшенню ризику недоотримання податкових надходжень від несумлінних платників.

2. Кількість позапланових перевірок зросла на 14,9%, з 12 827 у 2019 році до 14 736 у 2023 році. Зростання кількості позапланових перевірок є результатом зміщення акценту на контроль високоризикових суб'єктів, а також на перевірки у зв'язку зі зверненнями правоохоронних органів. Це дозволяє зосередити увагу на платниках із підвищеним ризиком ухилення від сплати податків, що сприяє зростанню податкових надходжень

3. Кількість фактичних перевірок зросла на 60,7% - з 16 373 у 2019 році до 26 316 у 2023 році. Збільшення фактичних перевірок свідчить про посилення контролю за дотриманням податкового законодавства, особливо в секторах із високим рівнем тіньової економіки.

4. Значне зростання суми донарахувань з 1575,8 млн грн у 2019 році до 45940,9 млн грн у 2023 році (+2815,4%), що свідчить про ефективність ризик-орієнтованого підходу до відбору суб'єктів перевірок. Однак важливим є рівень фактичного відшкодування цих сум, який залишається недостатньо високим.

5. Зниження коефіцієнта охоплення платників податків перевітками з 1 у 2019 році до 0,88 у 2023 році (-12,0%) вказує на менший обсяг перевіреної частки платників. Скорочення кількості перевірених платників свідчить про фокус на якість перевірок, але водночас потенційно зменшує можливість виявлення порушень.

6. Коефіцієнт результативності перевірок знизився з 0,15 у 2019 році до 0,03 у 2023 році (-80,0%), що відображає спад співвідношення між донарахованими сумами та загальними податковими надходженнями. Зменшення результативності свідчить про необхідність підвищення ефективності виконання рішень за результатами перевірок.

Зростання донарахувань і збільшення кількості перевірок ризикованих суб'єктів сприяло додатковим податковим надходженням, що важливо для фінансування бюджетних потреб у кризові періоди. Зменшення адміністративного навантаження на бізнес через скорочення планових перевірок сприяло розвитку підприємницької діяльності. Зниження коефіцієнта результативності та рівня охоплення платників перевітками свідчить про недоліки у забезпеченні ефективного контролю, що може призводити до втрат бюджету.

Результати контрольно-перевірочної роботи органів ДПС України демонструють як позитивні зрушення (зростання донарахувань і кількості перевірок ризикованих платників), так і проблеми, які обмежують фіскальний ефект. Удосконалення контрольної функції є важливим для забезпечення

стабільних бюджетних надходжень і створення сприятливих умов для економічного зростання.

Податкове навантаження є одним із ключових показників, що характеризує ефективність податкової системи. Воно впливає на розвиток підприємницької діяльності, інвестиційну привабливість країни та добробут населення. Цей показник відображає рівень вилучення ресурсів з економіки через податки. Високий рівень свідчить про значний адміністративний тиск на бізнес та громадян, тоді як низький рівень сигналізує про недовиконання бюджету (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка податкового навантаження за 2019 – 2023 роки

Рік	Частка податків у ВВП, %	Податкове навантаження на бізнес, %	Податкове навантаження на фізичних осіб, %
2019	29,5	21,7	18,3
2020	30,1	22,5	19,0
2021	31,3	23,4	19,5
2022	28,7	19,6	17,8
2023	27,9	18,9	16,5

У період 2019 – 2021 років спостерігається зростання частки податків у ВВП, що пов'язано зі стабільним економічним зростанням та ефективнішою роботою податкових органів. У 2022 – 2023 роках частка зменшилася через економічний спад, спричинений воєнними діями, скороченням податкової бази та зниженням економічної активності.

У 2020 – 2021 роках податкове навантаження на бізнес дещо збільшувалося, що відображає зростання вимог до підприємств щодо сплати податків. У 2022 – 2023 роках навантаження знизилося завдяки запровадженню податкових пільг та мораторію на перевірки, які були спрямовані на підтримку бізнесу в умовах кризи.

Постійне зниження податкового навантаження на фізичних осіб у 2022 – 2023 роках свідчить про зменшення доходів населення, а також зменшення кількості платників ПДФО.

Динаміка показників податкового навантаження в Україні вказує на значні виклики, зумовлені економічними кризами, але також демонструє прагнення держави підтримати бізнес і населення через гнучкість податкової політики. Подальше вдосконалення податкової системи є важливим для стабільного економічного зростання, залучення інвестицій та підвищення добробуту громадян.

Ефективна ставка податку – це фактичне співвідношення між податковими надходженнями та базою оподаткування (наприклад, прибутком підприємств, доходами фізичних осіб або ВВП). Продуктивність податків визначається їхнім внеском у доходи бюджету, а також впливом на економічну активність (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка показників ефективних ставок податків за 2019 – 2023 роки

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	Приріст 2023 року до 2019 (+,-)	Приріст 2023 року до 2019 (%)
Податок на прибуток підприємств, %	19,1	17,9	15,8	16,7	16,9	-2,2	-11,5
Податок на доходи фізичних осіб, %	7,5	8,8	8,8	9,2	10,6	3,1	41,3
Податок на додану вартість, %	18,6	19,3	20	13,9	15,4	-3,2	-17,2
Акцизний податок, %	10,4	11,2	10,9	9,6	10,8	0,4	3,8

Ефективна ставка податку на прибуток підприємств зменшилася на 2,2% (-11,5%) до 2023 року. Найнижчий показник був у 2021 році (15,8%), після чого спостерігалось незначне відновлення. Скорочення прибутковості підприємств відбулось через економічні виклики, зокрема пов'язані з війною, інфляцією, і

проблемами на енергетичних ринках. Зниження продуктивності податку зменшує внесок цього джерела у загальні податкові надходження.

Ефективна ставка податку на доходи фізичних осіб зросла на 3,1% (+41,3%), що свідчить про стабільне зростання продуктивності податку, збільшення фонду заробітної плати, підвищення мінімальної заробітної плати, а також посилення адміністрування цього податку. Стабільне зростання продуктивності ПДФО позитивно впливає на бюджет, адже цей податок є одним із ключових джерел доходів.

Ефективна ставка ПДВ впала на 3,2% (-17,2%) до 2023 року, з найбільшим падінням у 2022 році (13,9%) через зменшення споживання внаслідок економічної кризи та війни, проблеми з адмініструванням, а також втрати через схеми ухилення від сплати. Зниження продуктивності ПДВ є серйозним викликом для наповнення бюджету, оскільки ПДВ займає значну частку в структурі доходів.

Ефективна ставка акцизного податку зросла на 0,4% (+3,8%) до 2023 року, демонструючи відносну стабільність через контроль за виробництвом та реалізацією підакцизних товарів, відновлення ринків підакцизних товарів. Хоча акцизні надходження зростають, їхній внесок у загальні доходи бюджету є відносно стабільним.

Динаміка ефективних ставок податків за 2019 – 2023 роки показує як позитивні, так і негативні тенденції. Найбільше занепокоєння викликає зниження ефективності ПДВ, яке потребує вдосконалення адміністрування. Зростання ефективної ставки ПДФО свідчить про позитивні зрушення в забезпеченні соціальної стабільності. Подальший розвиток податкової системи має бути спрямований на оптимізацію ставок, покращення адміністрування та створення умов для відновлення економічної активності.

Пільгове оподаткування є одним із найважливіших інструментів регулятивного впливу податкової системи, яке спрямоване на стимулювання економічного зростання, розвиток пріоритетних галузей економіки, підтримку підприємництва та соціально вразливих верств населення (рис. 2.1).

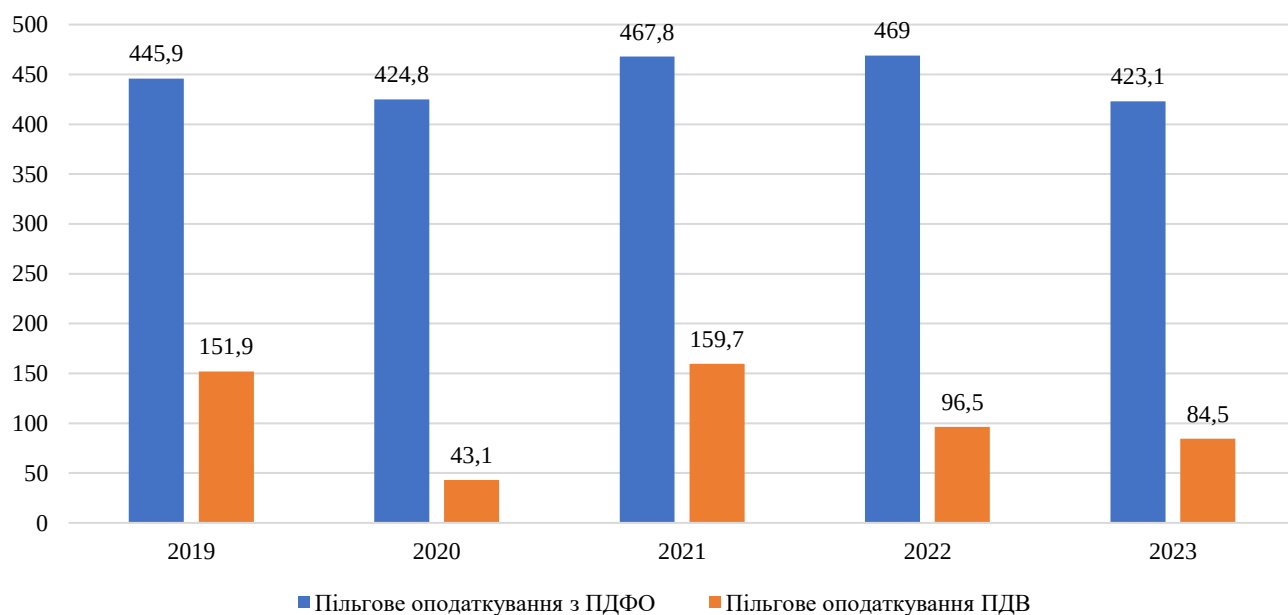

Рис. 2.1. Динаміка втрат бюджету від пільгового оподаткування за 2019 – 2023 роки, млрд грн [42]

Аналізуючи динаміку втрат бюджету від пільгового оподаткування за 2019 – 2023 роки, представлено на рис. 2.1, можна зробити наступні висновки.

Втрати бюджету від пільгового оподаткування з податку на доходи фізичних осіб коливаються із загальним зростанням у 2021 році (467,8 млрд грн) та подальшим зниженням до 423,1 млрд грн у 2023 році. Втрати бюджету від пільгового оподаткування з податку на додану вартість у 2020 році скоротилися до 43,1 млрд грн. У 2021 році відбулося суттєве зростання до 159,7 млрд грн, а у 2022–2023 роках знову спостерігається спад до 96,5 млрд грн та 84,5 млрд грн відповідно.

Протягом 2019 – 2023 років втрати бюджету через пільгове оподаткування залишалися стабільно високими, що свідчить про значну підтримку фізичних осіб, зокрема в умовах економічних викликів, таких як пандемія COVID-19 та воєнний стан. Коливання втрат від ПДВ, особливо у 2020 році, можуть бути пов'язані зі скороченням обсягів економічної діяльності внаслідок карантинних обмежень. Різке зростання у 2021 році пояснюється розширенням пільг для підтримки підприємницької діяльності.

Динаміка втрат бюджету від пільгового оподаткування свідчить про значну роль цього інструменту в підтримці економіки. Однак важливо забезпечити оптимізацію пільг для зменшення бюджетних втрат без шкоди для стимулювання економічного зростання.

2.3. Аналіз впливу податкової системи на ефективне використання державних ресурсів

Аналіз впливу податкової системи на ефективне використання державних ресурсів передбачає дослідження того, як структура та політика оподаткування можуть сприяти або, навпаки, обмежувати оптимальне використання фінансових і природних ресурсів країни.

ВВП на душу населення допомагає оцінити, наскільки ефективно країна використовує свої ресурси для створення багатства і як це багатство розподіляється серед її громадян. Зростання цього показника зазвичай свідчить про економічне зростання та підвищення життєвого рівня населення (рис. 2.2).

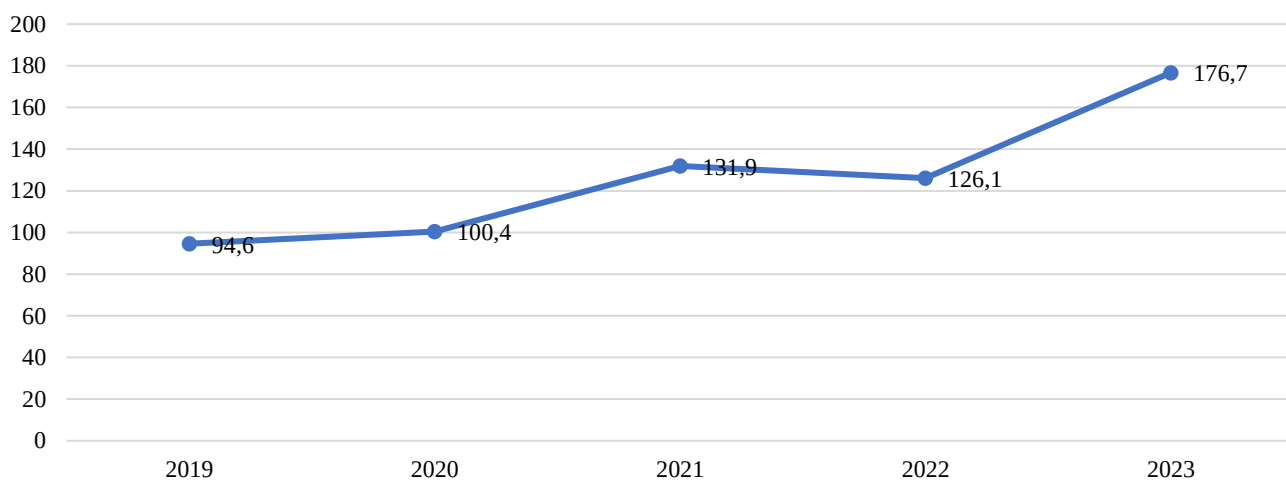

Рис. 2.2. Динаміка показника ВВП на душу населення за 2019 – 2023 роки, тис грн [43]

Відзначено помірне зростання ВВП на душу населення за 2019 – 2020 роки на 5,8 тис. грн (від 94,6 до 100,4 тис. грн). За 2020 – 2021 роки відбулось значне збільшення показника на 31,5 тис. грн (від 100,4 до 131,9 тис. грн), що є

наслідком економічних змін або впливу стимулюючих заходів. У 2021 – 2022 роках відбувся спад на 5,8 тис. грн (від 131,9 до 126,1 тис. грн). Це зменшення пов'язане з економічними труднощами чи іншими кризовими явищами. Відновлення і значне зростання у 2023 році на 50,6 тис. грн (від 126,1 до 176,7 тис. грн) є результатом відновлення економіки та зменшенням чисельності населення України.

Ці коливання свідчать про зміни в економічній ситуації, що можуть бути пов'язані з різними внутрішніми та зовнішніми факторами, такими як політичні та економічні кризи, зміни в інвестиціях або державні програми підтримки.

Показники соціального розвитку – це сукупність статистичних даних, які відображають рівень та якість життя населення, доступ до базових соціальних послуг, а також рівень соціальної справедливості і добробуту в країні. Ці показники використовуються для оцінки ефективності соціальної політики держави, а також для порівняння рівня розвитку різних країн чи регіонів (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Динаміка показників ефективних ставок податків за 2019 – 2023 роки

[42]

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	Приріст 2023 року до 2019 (+,-)	Приріст 2023 року до 2019 (%)
Прожитковий мінімум, грн. на ос., станом на кінець року	2027	2189	2393	2589	2589	562	27,7
Середня заробітна плата, грн.	12264	14719	17453	14577	19231	6967	56,8
Рівень безробіття, тис. ос.	338,2	459,2	295,0	186,5	96,1	-242,1	-71,6

За період з 2019 по 2023 рік прожитковий мінімум збільшився на 562 грн (від 2027 грн до 2589 грн). Приріст за цей період склав 27,7%, що свідчить про

помірне зростання цього показника, яке може бути пов'язано з інфляцією та змінами в економіці.

Середня заробітна плата за цей період зросла на 6967 грн (від 12264 грн до 19231 грн). Це зростання становить 56,8%, що вказує на суттєве поліпшення рівня доходів населення, хоча в 2022 році спостерігався спад (порівняно з 2021 роком), що може бути пов'язано з економічними труднощами.

Число безробітних значно зменшилося, скоротившись на 242,1 тис. осіб (від 338,2 тис. осіб до 96,1 тис. осіб). Це зниження становить -71,6%, що є значним покращенням ситуації на ринку праці, однак є наслідком зменшення кількості працездатного населення в Україні та масову міграцію закордон.

За період з 2019 по 2023 рік спостерігається значне покращення в економічних показниках, зокрема в рівні середньої заробітної плати та рівні безробіття. Приріст середньої заробітної плати на 56,8% та зниження рівня безробіття на 71,6% свідчать про економічне зростання, зокрема в умовах післякризового відновлення. Прожитковий мінімум також збільшився, але приріст був помірним (27,7%), що свідчить про адаптацію економіки до інфляційних процесів та змін у соціальній політиці.

Аналіз динаміки показників ефективності функціонування податкової системи та її впливу на економічне зростання включає оцінку того, як зміни в податковій політиці, адміністрації та законодавстві відображаються на основних економічних показниках, таких як податкові надходження, рівень дотримання податкових зобов'язань, рівень ухилення від оподаткування, а також вплив на економічний розвиток країни (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Аналіз динаміки показників ефективності функціонування податкової системи та її впливу на економічне зростання за 2019 – 2023 роки

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	Приріст 2023 року до 2019 (+,-)	Приріст 2023 року до 2019 (%)
Коефіцієнт	3,8	3,8	3,6	3,8	3,8	0,0	0,0

ефективності податкової системи							
Коефіцієнт еластичності податкової системи	0,7	1,0	1,0	1,6	1,5	0,8	114,3
Коефіцієнти соціальної ефективності	1,1	1,1	1,0	0,9	1,0	-0,1	-9,1

В період з 2019 по 2023 роки були зафіксовані значні зміни в ефективності функціонування податкової системи України, які впливали на економічне зростання країни. Для аналізу були використані основні показники, зокрема коефіцієнт ефективності, коефіцієнт еластичності та коефіцієнти соціальної ефективності. Розглянемо їх динаміку та вплив на економіку.

Коефіцієнт ефективності податкової системи вимірює рівень ефективності податкових надходжень у порівнянні з економічним потенціалом країни. Протягом аналізованого періоду коефіцієнт залишався стабільним на рівні 3,8 в усі роки, за винятком 2021 року, коли він трохи знизився до 3,6.

Незважаючи на стабільність коефіцієнта, зниження в 2021 році на 0,2 може свідчити про тимчасові економічні труднощі, ймовірно, через пандемію COVID-19 та економічні обмеження. Однак на загальному фоні цей показник не змінився, що свідчить про сталість податкової системи та здатність підтримувати надходження на належному рівні, незважаючи на кризові явища. Це має позитивний вплив на економічне зростання, адже податкова система забезпечує належне фінансування державних витрат і соціальних програм.

Коефіцієнт еластичності податкової системи відображає зміну податкових надходжень у відповідь на зміни в економічному зростанні. У період з 2019 по 2023 роки цей показник змінився від 0,7 до 1,5, що означає зростання еластичності на 0,8 або 114,3%. Підвищення коефіцієнта еластичності свідчить про те, що податкові надходження стають більш чутливими до економічного зростання. Зростання цього показника, особливо в 2021 – 2023 роках, вказує на те, що податкова система стала більш адаптованою

до економічних змін і здатна генерувати більші надходження при зростанні ВВП. Це позитивно впливає на економічне зростання, оскільки сприяє стабільному фінансуванню бюджетних програм.

Коефіцієнти соціальної ефективності вимірює ефективність податкової системи в контексті соціальних витрат та її впливу на соціальну сферу. Коефіцієнт соціальної ефективності в 2023 році становить 1,0, що є зниженням на 0,1 або -9,1% порівняно з 2019 роком (1,1). Зниження цього показника вказує на те, що податкова система стає менш ефективною в підтримці соціальних програм або на недостатнє фінансування соціальних потреб через податкові надходження. Це негативно впливає на соціальний розвиток країни, зокрема на рівень життя населення, якщо не буде забезпечено належного фінансування соціальних програм, таких як освіта, охорона здоров'я та пенсії.

Загалом, податкова система має потенціал для сприяння економічному зростанню, однак для досягнення стійкого розвитку важливо звернути увагу на соціальну ефективність і забезпечити більш ефективне використання податкових надходжень на соціальні потреби.

Висновки до розділу 2

Податкові надходження за 2019 – 2023 роки продемонстрували позитивну динаміку, що суттєво сприяло підтриманню державних фінансів і стабільності економіки. Їх ефективне адміністрування та раціональний розподіл забезпечують фінансову основу для економічного зростання навіть у кризових умовах.

Покращення рівня збирання податків і фіскальної ефективності свідчить про успішну адаптацію податкової системи до складних умов (криза, війна). Зменшення податкової заборгованості знижує ризики фінансової нестабільності та підвищує довіру до податкової системи. Однак, коливання рівня збирання

податків і податкової заборгованості в кризові роки (2022) свідчать про вразливість системи до зовнішніх шоків.

Позитивна динаміка результативності податкової системи створює умови для стійкого економічного зростання через ефективне адміністрування, зменшення боргів та раціональне використання державних ресурсів. Подальше підвищення результативності потребує впровадження цифрових інструментів адміністрування та посилення заходів із запобігання тінізації економіки.

Контрольно-перевірочна робота Державної податкової служби України в період 2019 – 2023 років сприяла стабільному збільшенню податкових надходжень та покращенню податкового адміністрування. При цьому, необхідно відзначити важливість подальшої цифровізації процесів, підвищення прозорості та інтеграції новітніх технологій для ще більшої ефективності роботи податкових органів. Поряд з цим важливо продовжити боротьбу з податковими правопорушеннями та покращити взаємодію з платниками податків для забезпечення сприятливого бізнес-клімату в країні.

Податкова система стабільна, з належною ефективністю, що дозволяє забезпечити належне фінансування державних витрат і соціальних програм. Підвищення коефіцієнта еластичності вказує на здатність податкової системи швидко реагувати на зміни в економічному зростанні, що є важливим фактором для стимулювання економічного розвитку. Зниження соціальної ефективності свідчить про те, що в умовах економічних викликів необхідно зосередитися на покращенні використання податкових надходжень для підтримки соціальних програм.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА БАР'ЄРИ НА ШЛЯХУ ДО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

3.1. Чинники податкової системи України, що сповільнюють економічне зростання

Для досягнення стійкого економічного зростання необхідно виявити та подолати бар'єри, які можуть негативно впливати на ефективність податкової системи. Існує кілька основних бар'єрів, що стоять на шляху до економічного зростання через податкову систему. Ось їх детальний аналіз:

1. Високе податкове навантаження. Одним із основних бар'єрів є надмірно високі ставки податків, які можуть пригнічувати підприємницьку активність, знижувати інвестиційну привабливість і створювати перешкоди для економічного розвитку. Високі податкові ставки можуть призвести до збільшення витрат для бізнесу, що зменшує його конкурентоспроможність. Крім того, високі податки можуть стимулювати ухилення від оподаткування та розвиток тіньової економіки. Зниження податкових ставок, особливо для малого та середнього бізнесу, та перехід до більш прогресивної структури оподаткування може стимулювати економічне зростання.

2. Неефективна адміністрування податків. Недосконала податкова адміністрація, складність у виконанні податкових зобов'язань, повільні та бюрократичні процеси для реєстрації, подання декларацій та оплати податків можуть створювати значні бар'єри для бізнесу. Це веде до додаткових витрат для бізнесу, знижує його ефективність і створює можливості для корупції та адміністративних зловживань. Діджиталізація податкової системи, автоматизація процесів, скорочення бюрократичних процедур, впровадження електронного документообігу та інтеграція новітніх технологій можуть значно підвищити ефективність податкової адміністрації.

3. Високий рівень ухилення від податків. Суттєвий рівень ухилення від сплати податків є серйозним бар'єром для досягнення бажаних результатів у фінансуванні державних програм і розвитку інфраструктури. Ухилення від сплати податків призводить до недоотримання державними органами значних коштів, що обмежує можливості для розвитку соціальних та інфраструктурних програм. Посилення контролю та аудитів, запровадження більш прозорих і чесних систем оподаткування та стимулювання добровільної сплати податків можуть знизити рівень ухилення.

4. Невизначеність податкового законодавства. Часті зміни в податковому законодавстві, складність у розумінні і постійні поправки до податкових кодексів створюють юридичну невизначеність. Це знижує довіру до податкової системи, ускладнює планування для бізнесу та інвесторів, а також підвищує ризики для підприємців. Забезпечення стабільності та прозорості в податковій політиці, зменшення частоти змін у законодавстві та створення чітких правил для підприємців можуть стимулювати економічний розвиток.

5. Низький рівень інвестиційної привабливості. Якщо податкова система має високі ставки на прибуток, майно, ПДВ або інші податки, це може відлякувати інвесторів. Без достатніх інвестицій країна може не досягти необхідного рівня розвитку інфраструктури, виробничих потужностей та інших важливих для зростання факторів. Зниження податкового навантаження для інвесторів, введення пільг для нових інвестицій, розвиток спеціальних економічних зон і пропозиція податкових канікул для інвесторів можуть сприяти збільшенню інвестицій у країну.

6. Нерівність податкового навантаження. Нерівномірний розподіл податкового навантаження між різними секторами економіки та підприємцями може спричиняти соціальні та економічні проблеми. Погіршення умов для малого і середнього бізнесу в порівнянні з великими корпораціями може знизити загальний рівень економічної активності та сповільнити розвиток підприємницької культури. Удосконалення податкової системи шляхом

введення більш справедливих та пропорційних ставок для різних секторів економіки допоможе стимулювати розвиток малого та середнього бізнесу.

7. Залежність від природних ресурсів. Високий рівень залежності податкових надходжень від експорту природних ресурсів може призвести до коливань у доходах бюджету, залежно від цін на міжнародних ринках. Це може створювати нестабільність в економіці, обмежуючи потенціал для розвитку інших секторів. Диверсифікація податкової бази через зменшення залежності від ресурсних секторів та стимулювання інших галузей економіки може зменшити вразливість економіки до зовнішніх факторів.

8. Використання офшорних зон компаніями в Україні є одним із ключових факторів, що спричиняють значний відтік капіталу з країни. Проблема полягає в тому, що бізнеси використовують правові лазівки для мінімізації податкових зобов'язань, що знижує доходи державного бюджету, обмежує інвестиції у внутрішню економіку та уповільнює економічне зростання. Високі ставки податків на прибуток, дивіденди та інші види доходів змушують компанії шукати шляхи мінімізації витрат, використовуючи офшорні юрисдикції. Бюрократія та юридична невизначеність податкового законодавства України стимулюють компанії до оптимізації через офшори. За останні 15 років з України було переведено до 170 млрд доларів в офшори, що значно зменшує потенційний обсяг інвестицій у внутрішню економіку.

Податкова система має безпосередній вплив на економічне зростання, але низка бар'єрів може перешкоджати цьому процесу. Основними перешкодами є високе податкове навантаження, неефективне адміністрування податків, високий рівень ухилення, нестабільність законодавства, низька інвестиційна привабливість та соціальні нерівності в оподаткуванні. Подолання цих бар'єрів потребує комплексних реформ, що включають зниження ставок податків, полегшення процедур для бізнесу, вдосконалення системи збору податків та стабільність законодавства. Впровадження цих змін може забезпечити сталий економічний розвиток та підвищити ефективність податкової системи.

3.2. Удосконалення податкового стимулювання зростання ефективності господарської діяльності в Україні

У контексті зростання дисбалансів у секторі публічних фінансів України все частіше виникають пропозиції щодо перегляду або скасування більшості податкових механізмів підтримки бізнесу, передбачених чинним законодавством. З огляду на зростання труднощів із виконанням дохідної частини Державного бюджету, такі ініціативи можуть бути реалізовані на практиці.

На сьогоднішній день податкова система України, яка спрямована на підтримку господарської діяльності, має певні недоліки. Вони знижують її ефективність як стимулюючого інструменту та сприяють ризику неефективного використання бюджетних коштів. Більше того, існуючі підходи в багатьох аспектах не відповідають міжнародним нормам та стандартам, закріпленим у документах СОТ, Європейського Союзу та Міжнародного валютного фонду. Це створює додаткові виклики у відносинах України з цими організаціями, перед якими країна має взяті на себе зобов'язання.

Більшість країн, які досягли успіху у подоланні наслідків глобальної фінансової кризи, активно розширюють асортимент і масштаби податкових стимулів для заохочення економічної активності. Дотримуючись правил СОТ, вони уникають суперечностей із торговельними партнерами, одночасно забезпечуючи значну підтримку своїм національним виробникам.

Для України в цьому контексті постає важливе завдання оновлення системи податкових інструментів підтримки бізнесу. Воно має включати такі аспекти:

1. Оптимізація використання бюджетних ресурсів, спрямованих на стимулювання економіки через податкові пільги та преференції, щоб підвищити їхню ефективність.

2. Узгодження фіскальної політики з міжнародними стандартами та вимогами, встановленими глобальними організаціями, такими як СОТ, ЄС і

МВФ. Це сприятиме зменшенню кількості спірних питань у взаємодії з міжнародними партнерами та підвищенню довіри до економічної політики України.

Українська система податкових інструментів, спрямованих на підтримку бізнесу, зазнала численних кардинальних змін. Постійно переглядалися пріоритетні напрями такої підтримки, її масштаби, застосовувані механізми та способи адміністрування. Основними причинами цих змін стали численні зловживання, коли податкові стимули використовувалися не за призначенням, а для зменшення податкового навантаження та створення нерівних умов конкуренції.

Підвищення ефективності податкового стимулювання є важливим завданням для економічного розвитку України. Ефективно функціонуюча система податкових стимулів може сприяти залученню інвестицій, підтримці підприємництва та створенню сприятливих умов для господарської діяльності. Однак, сучасна система має низку проблем, які потребують вирішення.

Основні проблеми податкового стимулювання:

1. Неефективне адміністрування, бюрократичні процедури, які ускладнюють доступ до податкових пільг, високі ризики зловживань через непрозорі механізми надання стимулів.

2. Обмежена спрямованість стимулів: податкові пільги часто надаються без урахування стратегічних пріоритетів економіки; недостатня підтримка малого та середнього бізнесу, який є основою економіки.

3. Відсутність довгострокової стратегії: часті зміни законодавства створюють нестабільність для бізнесу; відсутність чітких критеріїв оцінки ефективності податкових стимулів.

Для вдосконалення податкового стимулювання зростання ефективності господарської діяльності в Україні необхідно здійснити комплекс заходів. По-перше, слід оптимізувати систему податкових пільг, орієнтуючи її на стратегічно важливі галузі економіки, такі як високі технології, енергетика та аграрний сектор. Це передбачає чітке визначення критеріїв надання пільг і

запровадження механізмів їхнього прозорого адміністрування. По-друге, необхідно знизити податкове навантаження на підприємства, що інвестують у модернізацію виробництва або створюють нові робочі місця, а також забезпечити податкові канікули для новостворених компаній.

Цифровізація процесів адміністрування податкових пільг є ще одним важливим напрямом, який дозволить автоматизувати їхнє надання, зменшити бюрократію та мінімізувати корупційні ризики. Податкові стимули також мають сприяти розвитку інновацій та екологічної модернізації, стимулюючи інвестиції в зелені технології, наукові дослідження та розвиток стартапів. Гармонізація податкової політики з міжнародними стандартами СОТ, ЄС та МВФ допоможе уникнути конфліктів у зовнішньоекономічній діяльності й залучити іноземні інвестиції.

Крім того, необхідно запровадити механізми регулярного моніторингу ефективності податкових стимулів для оцінки їхнього впливу на економічне зростання. Це дозволить оперативно виявляти недієві інструменти та замінювати їх більш ефективними рішеннями. Реалізація цих заходів сприятиме залученню інвестицій, підвищенню продуктивності підприємств і створенню нових робочих місць, що в сукупності стане важливим чинником економічного розвитку країни.

Впровадження запропонованих заходів щодо вдосконалення податкового стимулювання сприятиме низці позитивних змін в економіці України. Передусім це дозволить підвищити рівень інвестиційної привабливості країни, що забезпечить притік як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій у стратегічно важливі галузі економіки. Завдяки оптимізації податкових пільг і зменшенню податкового навантаження підприємства матимуть змогу модернізувати виробництво, впроваджувати інновації та створювати нові робочі місця, що знизить рівень безробіття.

Цифровізація податкової системи підвищить прозорість її функціонування, мінімізує корупційні ризики та зменшить адміністративні витрати для бізнесу. Гармонізація податкових інструментів із міжнародними

стандартами дозволить уникнути конфліктів із міжнародними партнерами, посилить довіру іноземних інвесторів та сприятиме інтеграції України в глобальні економічні процеси.

Регулярна оцінка ефективності податкових стимулів забезпечить своєчасне коригування податкової політики, що дозволить уникнути втрат бюджету та підвищити продуктивність використання державних ресурсів. У підсумку, ці заходи сприятимуть збільшенню обсягів виробництва, зміцненню конкурентоспроможності українських підприємств на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також забезпечать стабільне економічне зростання і покращення добробуту населення.

Висновки до розділу 3

Чинники податкової системи визначають її ефективність та вплив на економіку. Основними з них є: рівень податкового навантаження, який впливає на стимулювання бізнесу та інвестиційну активність; прозорість та стабільність податкового законодавства, що забезпечує довіру підприємців до системи; адміністрування податків, включаючи простоту процедур, цифровізацію та зменшення бюрократії; система пільг і стимулів, які мають бути адресними та спрямованими на підтримку стратегічно важливих галузей; гармонізація з міжнародними стандартами, що зменшує ризики конфліктів із зовнішніми партнерами; контроль та моніторинг, що забезпечують ефективне використання податкових ресурсів і мінімізують зловживання.

Ці чинники в комплексі формують вплив податкової системи на економічний розвиток.

ВИСНОВКИ

Податкова система є одним з основних інструментів, що визначає темпи економічного зростання, оскільки вона забезпечує державу необхідними фінансовими ресурсами для підтримки економічної діяльності та реалізації соціальних програм. Вона також створює стимули або бар'єри для підприємств та інвестицій, що прямо впливає на економічну активність.

Податкові надходження є ключовим джерелом формування бюджету держави, а їхній рівень і структура мають безпосередній вплив на економічне зростання. Висновки щодо цього впливу можна зробити на основі кількох аспектів. По-перше, стабільне зростання податкових надходжень свідчить про позитивні тенденції в економіці, зокрема про розширення бази оподаткування та зростання ділової активності. Проте надмірне податкове навантаження може стримувати розвиток бізнесу, зменшувати інвестиційну привабливість і стимулювати ухилення від сплати податків. По-друге, ефективне адміністрування податкових платежів сприяє забезпеченню достатніх фінансових ресурсів для державних програм і інфраструктурних проєктів, які є рушієм економічного розвитку. Водночас непрозорість та корупція у сфері оподаткування знижують довіру бізнесу до податкової системи. По-третє, структура податкових надходжень також відіграє важливу роль. Домінування непрямих податків може створювати дисбаланс, оскільки вони більше впливають на малозабезпечені верстви населення, тоді як прямі податки на прибуток і доходи забезпечують справедливіший розподіл податкового навантаження.

Таким чином, для досягнення сталого економічного зростання необхідно забезпечити стабільність податкових надходжень, їхню справедливу структуру та ефективне використання в інтересах національної економіки.

Динаміка показників податкового навантаження в Україні вказує на значні виклики, зумовлені економічними кризами, але також демонструє прагнення держави підтримати бізнес і населення через гнучкість податкової політики. Подальше вдосконалення податкової системи є важливим для стабільного економічного зростання, залучення інвестицій та підвищення добробуту громадян.

За період з 2019 по 2023 роки Державна податкова служба України здійснила значний обсяг контрольно-перевірочної роботи, орієнтуючись на забезпечення справедливості у сфері оподаткування, боротьбу з податковими правопорушеннями та покращення адміністрування податків. Завдяки вдосконаленню методів контролю та застосуванню новітніх технологій у сфері податкової звітності спостерігався стабільний зріст податкових надходжень, навіть в умовах економічної нестабільності та пандемії COVID-19. Важливу роль у цьому відіграло посилення контролю за правильністю заповнення податкових декларацій та використанням податкових пільг. Зростання ефективності роботи ДПС позитивно вплинуло на бюджетні надходження та стабільність економічної ситуації.

У період 2019 – 2023 років спостерігалось стабільне зростання податкових надходжень, зокрема в результаті зусиль по детінізації економіки та полегшенню адміністрування податків для бізнесу. Однак цей приріст був не тільки результатом контрольно-перевірочної роботи, а й загальних економічних реформ, зміни податкової політики та позитивної динаміки економіки.

За період з 2019 по 2023 роки спостерігаються такі ключові тенденції щодо ефективності роботи ДПСУ:

1. Стабільність податкової системи: загальний коефіцієнт ефективності податкової системи залишався на високому рівні, що свідчить про стабільність її функціонування, зокрема щодо забезпечення стабільних податкових надходжень в бюджет. Це сприяло належному фінансуванню державних витрат та соціальних програм, що є важливим для підтримки економічного розвитку.

2. Адаптивність до змін в економіці: підвищення коефіцієнта еластичності податкової системи вказує на здатність податкової системи реагувати на зміни в економічному зростанні. Це дозволяє державі адаптуватися до змінних економічних умов, що забезпечує стійке фінансування важливих для розвитку секторів економіки, таких як інфраструктура, освіта, охорона здоров'я.

3. Соціальний вплив податкової системи: зниження коефіцієнта соціальної ефективності податкової системи вказує на можливі проблеми у фінансуванні соціальних потреб, що може знизити рівень життя населення та обмежити соціальні можливості. Це може мати негативний вплив на соціальну стабільність та економічне зростання в довгостроковій перспективі.

Податкова система має суттєвий вплив на економічне зростання країни, забезпечуючи ресурси для інвестицій у важливі сфери, підтримуючи інфраструктуру та соціальні програми. Однак, для досягнення стійкого економічного зростання важливо забезпечити баланс між фіскальними надходженнями та ефективним використанням ресурсів. Водночас необхідно зосередитися на удосконаленні соціальної ефективності податкової системи, що дозволить підвищити рівень життя населення і підтримати соціальну стабільність.

Незважаючи на значний прогрес, залишаються проблеми у взаємодії з платниками податків, особливо в малому та середньому бізнесі. Погана інформованість про зміни в законодавстві, а також проблеми з адмініструванням податків на місцевому рівні залишаються перешкодами для досягнення більшої ефективності.

З огляду на нинішню нестабільність податкової системи України, зокрема на наявність певних суперечностей, пропонуємо низку рекомендацій, на які уряду варто звернути увагу насамперед:

1. Запровадження справедливої, стабільної та єдиної податкової системи.

2. Зниження загального податкового навантаження, мінімізація кількості податків, а також переведення відповідальності за їх сплату безпосередньо на громадян та підприємства, без посередників, забезпечуючи рівні умови для всіх.

3. Впровадження такої системи фіскального контролю, яка гарантуватиме неминучість покарання за податкові правопорушення, не створюючи при цьому зайвого навантаження для сумлінних платників податків.

4. Регулювання податкових змін залежно від інфляційних процесів.

5. Формування податкової системи, яка буде привабливою для інвесторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 12.11.2024).
2. Господарський кодекс України : закон України від 16 січ. 2003 р. № 436- IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15?find=1&text> (дата звернення: 12.11.2024).
3. Андронік О.Л. Вплив оподаткування на розвиток малого та середнього підприємництва в Україні. *Економіка і організація управління*. 2020. № 3 (39). С. 144-154.
4. Баранова В.Г., Дубовик О.Ю., Хомутенко В.П. Податкова система: навчальний посібник; за ред. В.Г. Баранової. Одеса: БМВ, 2014. 344 с.
5. Голюков С.С. Проблеми забезпечення податкової безпеки України. *Економічна наука*. 2017. № 15. С. 62–64.
6. Демчишак Н., Щуревич О., Кобильник М. Податкове стимулювання інвестиційної діяльності: теоретичні аспекти та імплементація зарубіжного досвіду в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2020. № 4(65). С. 128-137.
7. Енгельс Ф., Маркс К. Принципи комунізму Твори: у 50 т. К.: Держполітвидав УРСР, 1958–1985. С. 311–327. –
8. Загорельська Т.Ю., Ступнікер Г.Л., Крутиков К.М. Особливості податкового регулювання підприємницької діяльності в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Випуск 6 (17). С. 189-193.
9. Кичко І.І. Перспективи оцінки соціальних інвестицій в контексті сталого розвитку. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 3. С. 19-24.
10. Кміть В.М., Жук Ю.І., Чеботарь О.А. Зарубіжний досвід податкового стимулювання підприємництва. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Випуск 3 (08). С. 265-269.
11. Коваль В.В. Основні передумови державного та мікроекономічного антикризового регулювання. *Ефективна економіка*. 2015. № 6.

12. Маркс К. Капітал. Процес утворення капіталу. Том I. Книга I. Харків: ДВУ, 1925. 704 стор.
13. Петик М.І., Шарак С.Т. Інструменти фіскального стимулювання розвитку економіки України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 22. С. 834-840.
14. Ревенко О.В. Вплив податкових факторів на результати діяльності підприємства. *Ефективна економіка*. 2021. № 8.
15. Романюта Е.М. Моніторинг рівня податкового навантаження в Україні та країнах ЄС. *Світ фінансів*. 2017. № 2 (51). С. 128-138.
16. Рудь М.М. Податкові інструменти в регулюванні розвитку економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Випуск 14, частина 1. С. 207-212.
17. Ситник І.П., Заседко Х.В. Механізм податкового стимулювання фінансового розвитку підприємства. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10317/1/Zasedko.pdf> (дата звернення: 13.11.2024).
18. Семенець А.О., Косарева І.П., Гончарова Д.О. Обґрунтування теоретичних підходів до формування податкової системи країни. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 347-354.
19. Слатвінська М.О. Науково-методичний підхід до оцінки ефективності функціонування фіскальної системи. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 40. С. 401-409.
20. Удосконалення податкової системи України в контексті викликів та загроз, спричинених поширенням COVID-19. Аналітична записка, за ред. О. Драган, С. Брехова, О. Нагорічної. Ірпінь: НДІ фіскальної політики, 2020. 96 с.
21. Тимченко О.М., Осадчий Є. С. Інституційна спроможність упровадження моделі сегментації податкових боржників в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 8.
22. Фрідман М., Фрідман Р. Капіталізм і свобода/; пер. з англ. Рогачевська. К.: Наш формат, 2017. 216 с.

23. Шило Ж.С. Реформування податкової системи України: проблеми та перспективи. *Вісник НУБГП. Серія «Економічні науки»*. 2023. Випуск 1(101). С. 247-258.
24. Штань М.В. Податкові інструменти регулювання економіки України в умовах глобалізації. *Міжнародні відносини*. 2014. № 4.
25. Юшко С.В. Роль податкових надходжень у формуванні доходів бюджеті. *Світ фінансів*. 2019. № 3 (60). С. 139-149.
26. Barro J. R. On the determination of the public debt. *Journal of Political Economy*, 1979.
27. Buchanan J.M., Tullock G. *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*. 1962.
28. Hayek F. *The Road to Serfdom*, London and New York: George Routledge & Sons, 1944.
29. Keynes J.M. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. 1936.
30. Laffer, A. B., 2004. *The Laffer Curve: Past, Present, and Future*. Heritage Foundation Backgrounder, No. 1765, June 1.
31. Marshall A. *Principles of Economics*. Macmillan and Company, 1890. 754 p.
32. Masgrave R. A. *The Theory of Public Finance*. cGrawHill Book Company, Inc., 1959. 628 p.
33. Mill J.S. *Principles of Political Economy with Some of their Applications to Social Philosophy*, т. 1. London: John W. Parker, 1848.
34. Pigou A. C. *The Economics of Welfare*. London: Macmillan & Co., 1920. Pp. 976.
35. Ricardo D. *On the Principles of Political Economy and Taxation* (вид. 1), London: John Murray, 1817.
36. Smith A. *An Inquiry into the Nature And Causes of the Wealth of Nations* (1776). Book V, Chapter 2, Article I: Taxes upon the Rent of House.
37. Say J.-B. *Treatise on Political Economy*. 1803.

38. Sen A. Development as Freedom. Oxford University Press, 1999. 366 p.
39. Wagner A. *Grundlegung der politischen Ökonomie*. Part 1, vol. 1. 3rd edn. Leipzig: Winter. 1892.
40. Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України. URL: treasury.gov.ua/ (дата звернення: 12.11.2024).
41. Офіційний веб-сайт Пенсійного фонду України. URL: <https://www.pfu.gov.ua> (дата звернення: 12.11.2024).
42. Офіційний веб-сайт Державної податкової служби України URL: <https://www.tax.gov.ua/mediatsentr/novini/407585.html> (дата звернення: 12.11.2024).
43. Державний веб-портал бюджету для громадян 2023. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 12.11.2024).